

Fr. R. Kreuzwald 220

Fr. R. Kreutzwald (14./26.12.1803 – 13./26.08.1882)

2023. aastal tähistati Eesti rahvusliku kirjanduse looja, kirjaniku ja luuletaja, tõlkija, rahvavalgustaja ja publitsisti, keelemehe, ühiskonnategelase ja arsti Friedrich Reinhold Kreutzwaldi 220. sünniaastapäeva. Peeti konverentse, korraldati näitusi, konkursse, anti välja trükiseid ning räägiti suurmehe pärandist meie rahva kujunemisel ja kestmisel.

*Sündmusi seoses Fr. R. Kreutzwaldi
220. sünniaastapäevaga*

IX üleriigiline Koidula etluskonkurss täiskasvanutele

10. veebruaril toimus IX üleriigiline Koidula etluskonkurss täiskasvanutele, mis oli pühendatud Fr. R. Kreutzwaldi 220. ja Lydia Koidula 180. sünniaastapäevale. Üritusel osales 16 luulelugejat, Pärnusse finaalvooru saadeti Tuulike Mölder.

The poster features a sepia-toned portrait of a woman with curly hair, likely Lydia Koidula, holding a quill pen. The background is a textured, light beige color. The title is in a large, bold, dark red serif font. Below the title, the text 'EELSÕELUMINE VÕRUS:' is in a smaller, dark red sans-serif font. The dates and location are listed below that. The registration information is in a small, dark red sans-serif font. The final line of text is in a bold, dark red sans-serif font. In the bottom right corner, there is a dark red square with the text 'Koidula 180' in a white, stylized script font.

IX Koidula luulekonkurss täiskasvanutele

EELSÕELUMINE VÕRUS:
R 10.02 | 14.00 | Dr. Fr. R. Kreutzwaldi memoriaalmuuseumis
Registreerimine: Aimi Hollo 56297242 Aimi.Hollo@wi.ee

Finaalvõistlus
Laupäeval, 11. märtsil 2023 Koidula muuseumis

Koidula
180

Tuulike Mölder

Ajarännak „Kohtumine Kreutzwaldi ja Koidulaga“

18. augustil kohtusid Kreutzwaldi muuseumis Lauluisa ja talle külla tulnud Lydia Koidula. Lavastati 1868. aasta juulis toimunud ajaloolist kohtumist. Külalised said kaasa lüüa ühistegevustes ja kanda ajastukohast riietust. Ajarännaku külalistele mängis Meelis ja Katrin Duo. Kõlasid Koidula sõnadele loodud laulud.

Tegelased: Fr. R. Kreutzwald - Elmar Trink; Marie Elisabeth Kreutzwald - Ene Hinn; Lydia Koidula - Pille Rohtla.

Tänupostkaartide konkurss „Palju tänu, Lauluisa!“

1. detsembril lõppes Kreutzwaldi muuseumi ja Võru Kreutzwaldi Kooli korraldatud tänupostkaartide konkurss, millega tehti kummardus Lauluisale tema 220. sünniaastapäeval. Võistlusele saadeti ligi sada tööd viiest maakonnast.

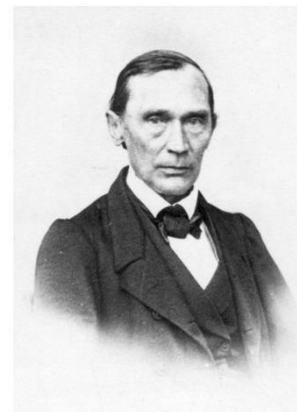
Konkursist osavõtjate seas olid Tallinna Reaalkooli, Tartu Hansa Kooli, Tartu Erakooli ProTERA, Türi Põhikooli, Saverna Põhikooli ja Võru Kreutzwaldi Kooli õpilased.

Seoses Fr. R. Kreutzwaldi 220. sünniaastapäevaga kuulutavad Kreutzwaldi muuseum ja Võru Kreutzwaldi Kool välja konkursi. Seekord on võistlustöödena oodatud õpilaste kujundatud ja kirjutatud **tänupostkaardid**, mis rõhutavad Kreutzwaldi osa eesti kultuuri- ja kirjandusloos.

Palju tänu, Lauluisa!

Kaardi hindamisel võetakse arvesse nii kujundust kui kaardi sisukust. Tänuavaldus Kreutzwaldile võib olla kirja pandud nii luule- kui proosavormis, nii kirja- kui murdekeeles, nii ilu- kui tavalise käekirjaga. Parimad tööd pannakse muuseumis välja kirjaniku sünniaastapäevaks.

Tööl peab olema kirjas tänukaardi autori nimi, kool ja klass.

Töid ootame
30. novembriks 2023
aadressil
Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseum,
Kreutzwaldi 31, Võru 65609

Elo Pällin (Tartu Erakool ProTERA)

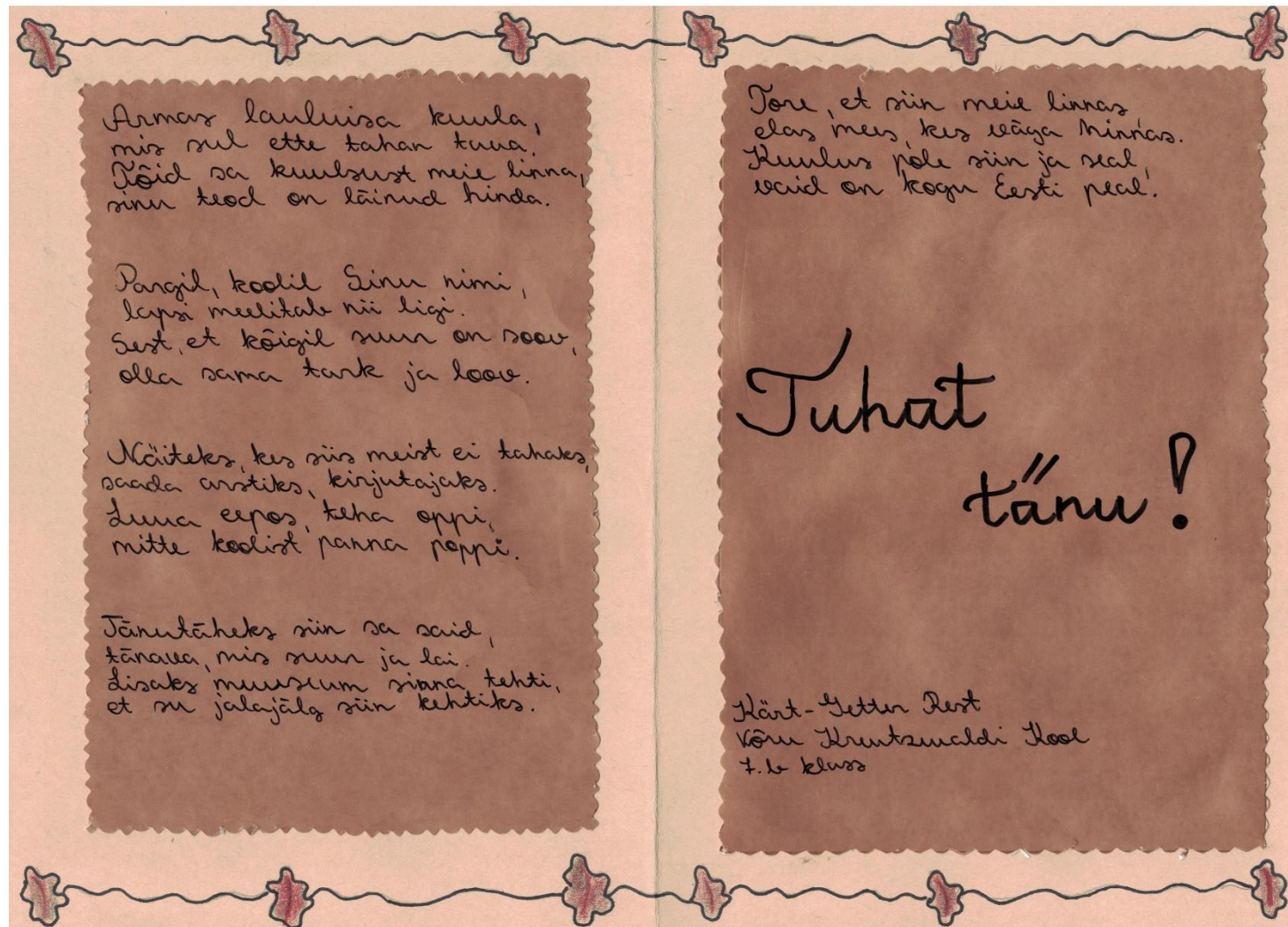
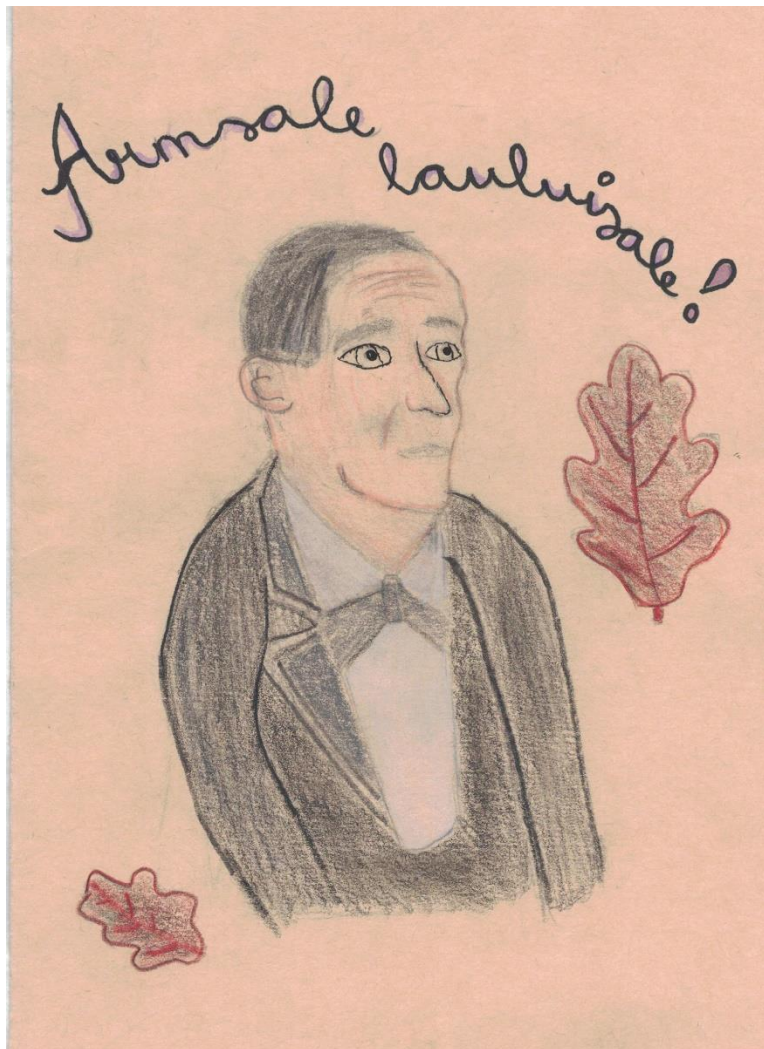
Aaron Mattias Pani (Tartu Erakool ProTERA)

Anita Grace Pedask (Võru Kreutzwaldi Kool)

Sebastian Org (Tartu Erakool ProTERA)

Kreutzwaldi muuseumi auhinna sai Kärt-Getter Rest Võru Kreutzwaldi Koolist

Väljapanek valitud töödest Kreutzwaldi muuseumis

Konkursi tänumärk

Kreutzwaldi mälestuspäev

14. detsembril toimus Kreutzwaldi mälestuspäev. Anti üle Kreutzwaldi mälestusmedal ja stipendium, Ago Ruus esitles raamatut „Doktor Kreutzwaldi visiitportreed“, tehti kokkuvõtte tänupostkaartide konkursist ning loeti ette võistlustöid. Esines Kristin Avans kandlelugudega, Kreutzwaldi mälestussamba juures süüdati küünlad.

KREUTZWALDI MÄLESTUSPÄEV

14. detsembril kell 14

Fr. R. Kreutzwald 220

- Antakse kätte Kreutzwaldi mälestusmedal ja stipendium
- Raamatuesitlus: Ago Ruus „Doktor Kreutzwaldi visiitportreed“
- Küünalde süütamine mälestussamba juures

*Olete oodatud külaline
Kreutzwaldi memoriaalmuuseumis!*

DrFr +

Fr. R. Kreutzwaldi mälestusmedali laureaat AGO RUUS

Kreutzwaldi stipendiumi saaja Kanepi Gümnaasiumi
10. klassi õpilane GRETE MIIL

Raamatut „Doktor Kreutzwaldi visiitportreed“ tutvustab Ago Ruus

Tänupostkaartide konkursi tulemusi tutvustab Helena Linnamäe.
Kandlel Kristin Avans

Tänupostkaartide konkursi töid loevad Laura Pärnasalu ja Johannes Sten Plaado

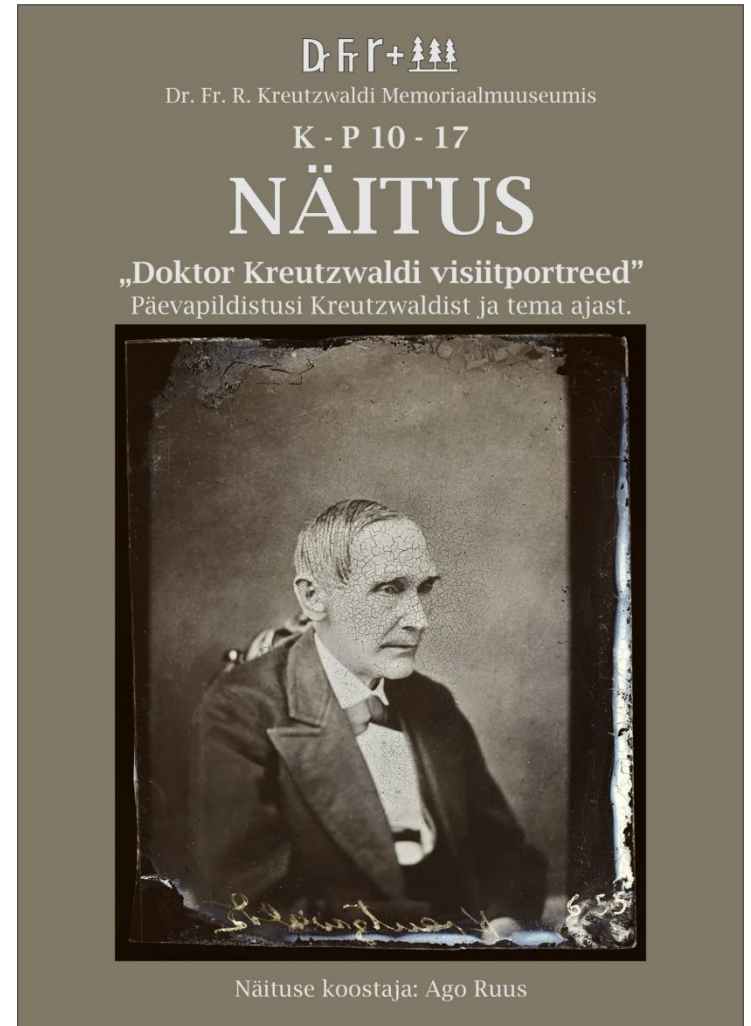

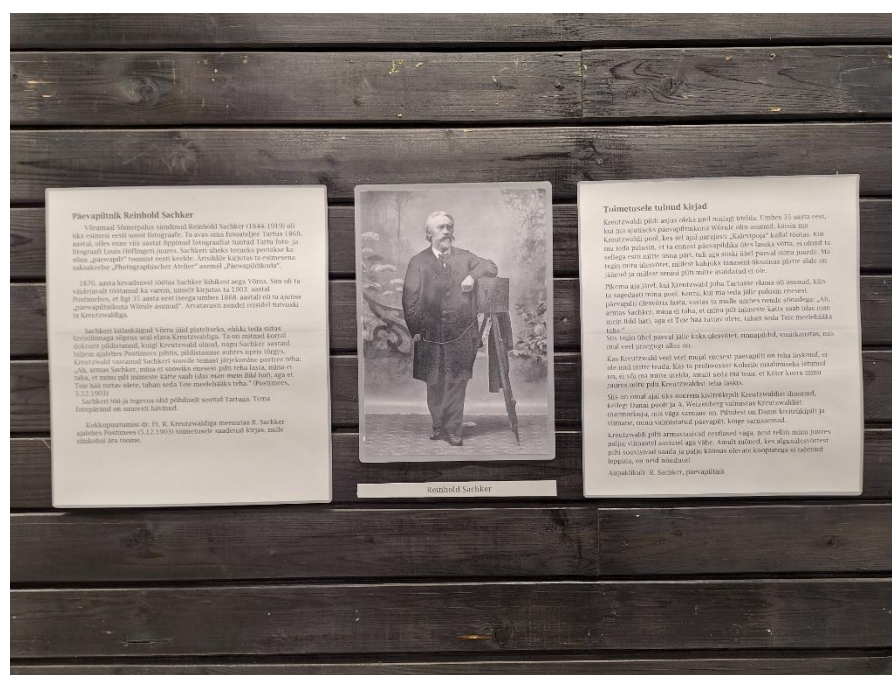
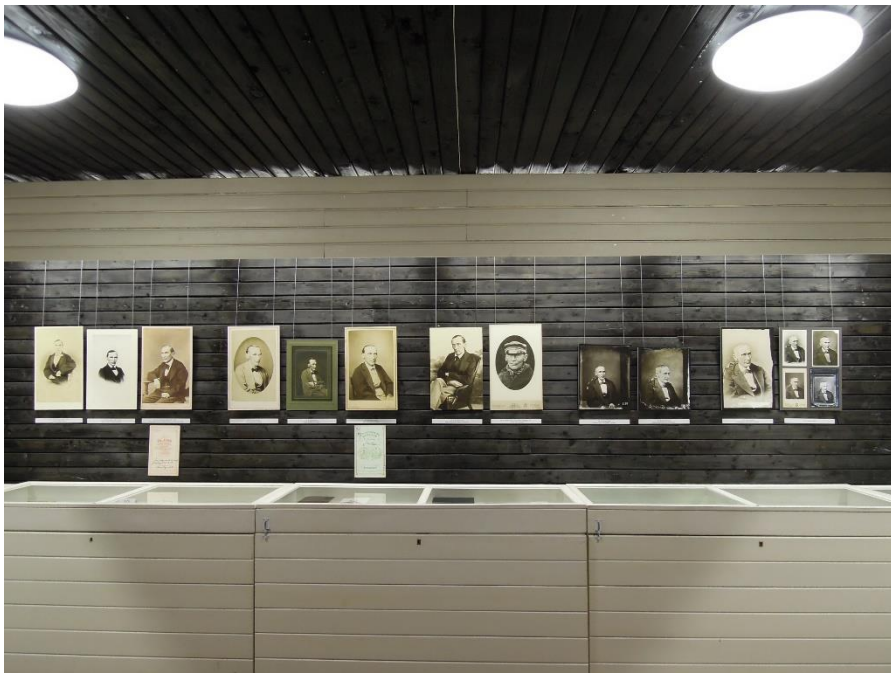
Kreutzwaldi mälestussamba juures

Näitus „Doktor Kreutzwaldi visiitportreed“

Näitus Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumis.

Päevapildistusi Kreutzwaldist ja tema ajast, kus esimest korda on väljas kõik Kreutzwaldist tehtud fotod. Kooskõla, mille näituse koostaja Ago Ruus on saavutanud, kõnetab vaatajat, kes maldab olla koos Lauluisaga ning avastada enda jaoks uut nii mõneski varem nähtud pildis. Kreutzwaldiga algab ka Eesti fotograafia ajalugu.

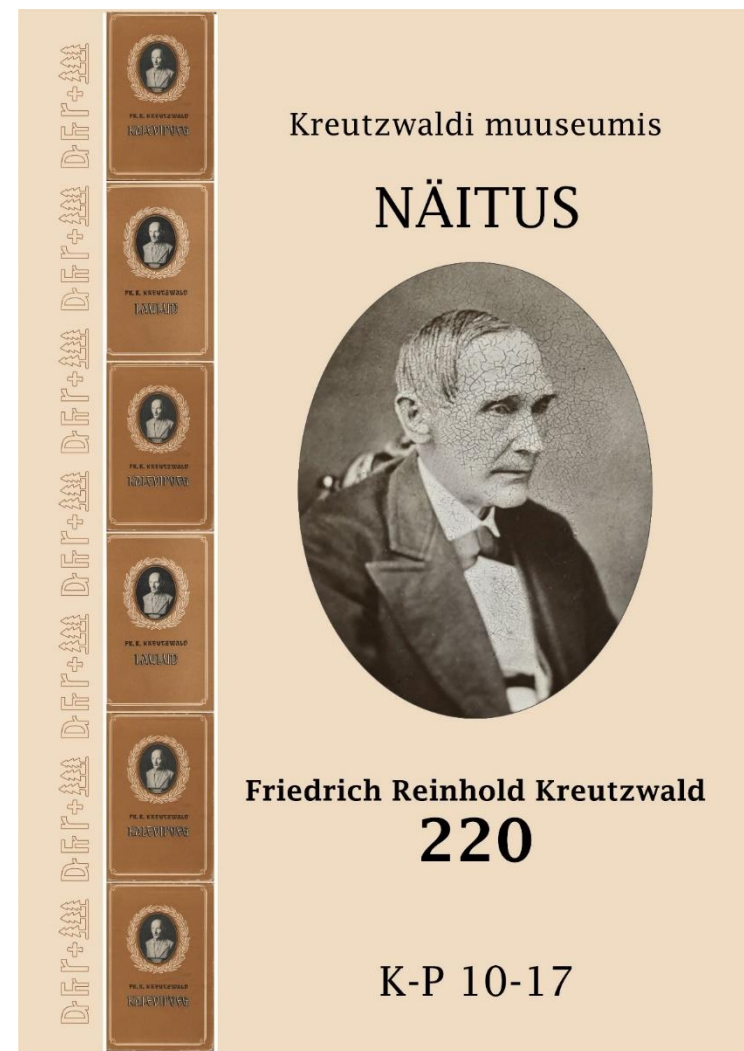

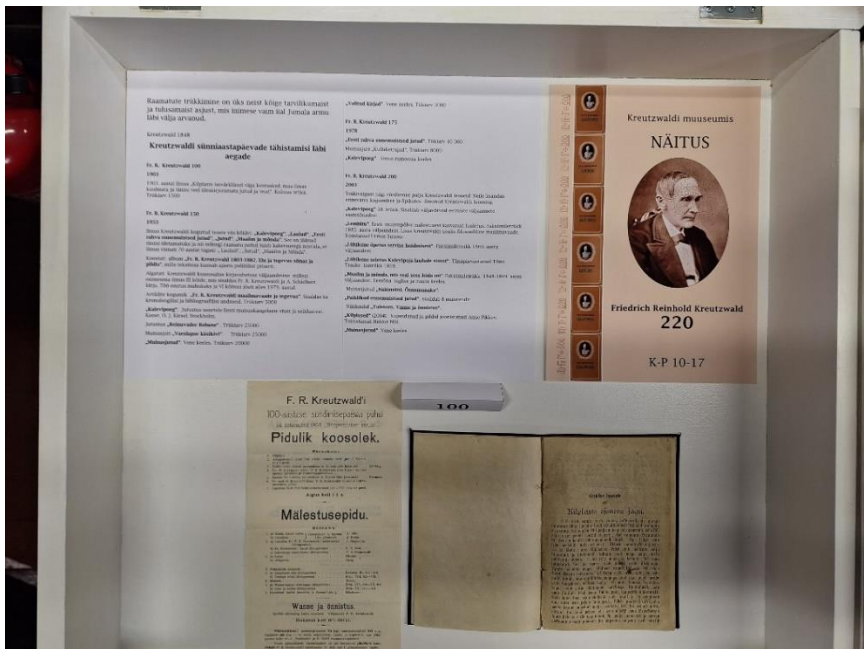
Näitus „Fr. R. Kreutzwald 220“

Näitus Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumis.

Näitus tutvustab Kreutzwaldi sünniaastapäevade tähistamist läbi aja. Väljapanekut ilmestavad arvukad fotod ja arhiivimaterjal.

Kõige olulisem on kirjaniku puhul ikka tema teoste väljaandmine ja loomingu tutvustamine.

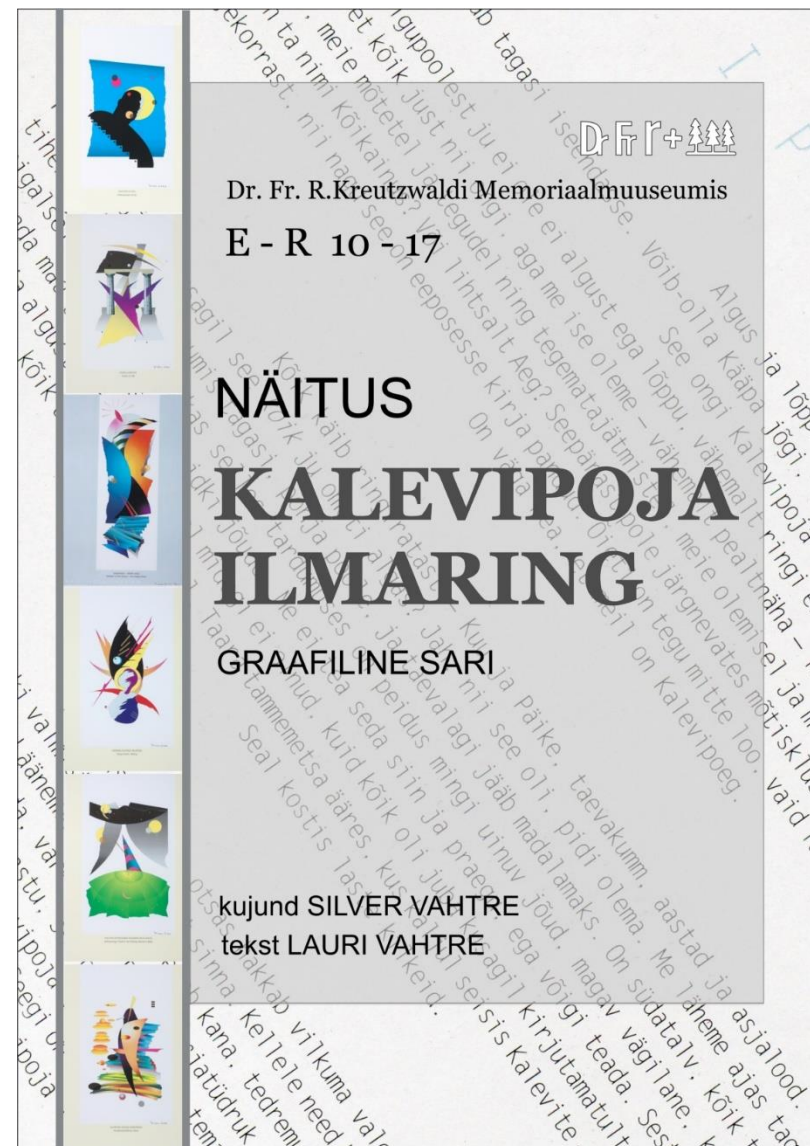

Näitus „Kalevipoja ilmaring“

Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumis avati Silver Vahtre graafiliste tööde näitus „Kalevipoja ilmaring“.

Sari on valminud aastatel 1998–2000. Tekstide autor on Lauri Vahtre.

„Kalevipoja ilmaringi“ saamisloost

Möödunud aastatuhande lõpul jalutasime sõpradega Tallinnas Uuel tänaval ja vestlesime müütidest. Ja jälle kerkis üles saatuse ja vaba tahte probleem. Kas kangelane liigub jumalate poolt ette antud rada mööda või on ta selle tee ise valinud?

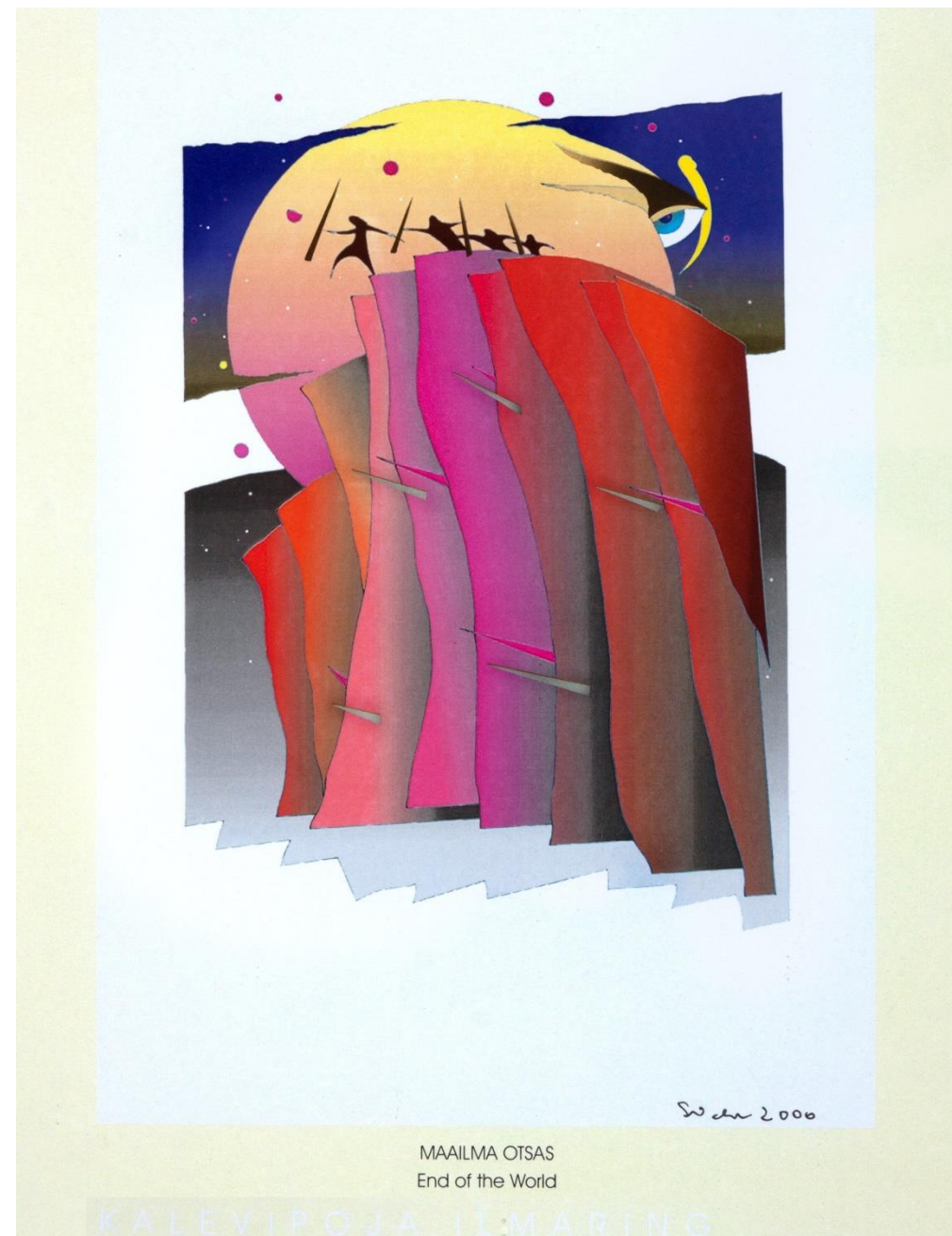
Ühes asjas on müüdid üksmeelsed: kangelase iga tegu on saatuslik, iga otsus kahandab tulevasi valikuid. Kuna müüdikangelased on üldiselt teoinimesed, siis kipuvad nende elukäigud halvasti lõppema. Eriti toimekatel nagu Herakles või Kalevipoeg läheb see kiiremini, tarkpeadel nagu Theseus või Väinamöinen kulub rohkem aega, aga lõpuks pole ikka vahet. Kuid üks lõpe ju igaiue elu halvasti – nimelt surmaga. Ja mida need müüdikangelasedki siis muud on kui kollektiivne osa meist endist.

Kreutzwaldi kokku pandud eestlaste rahvuseepos on tõsiasi meie kirjandus- ja kultuuriloos. Samas me nagu tiba häbeneme teda ka. Pole teine päris sama mõõtu kui naabrite oma. Igatahes ei meenu mulle ühtki „Kalevala“ paroodiat, aga „Kalevipoja“ omasid on küllaga. Kuid kedagi teist peale selle „pahaloomulise vägilase“ (nagu kirjutab Kampmann) meil ka võtta pole. Võtame teda siis, nagu ta on.

Nõnda saigi ette võetud mõte vermida „Kalevipojast“ ja Kalevi pojast veel üks münt – piltide/märkide jada, mis kirjeldaks selle paljutahulise loo tahkude vahelisi nurki. Alguses tundus, et need nurgad on puha seotud pattude ja rumalustega, liha- ja joomahimu ning toore jõuga, pikapeale ilmusid aga lagedale sõprus, armastus ja muusika ning mitmeaastase töö lõpuks hakkas asi suubuma ühte suurde ringi, mille minu vend Lauri Vahtre ristis „Kalevipoja aastaringiks“.

Lauri Vahtre kirjutas sarjale, mis kuidagi iseenesestmõistetavalt formeerus tosinaks piltmärgiks ja kaheks alguse ja lõpu „väravaks“, ka tekstid. Lugege neid, kui pilte vaatate.

Silver Vahtre 2003

Kreutzwaldi sünnipäevanädal Võru Kreutzwaldi Koolis 9.-13. jaanuar 2023

Meie kool kannab uhkusega lauluisa ja Viru lauliku, Võru linnaarsti ning Eesti rahvuseepose „Kalevipoeg” looja Fr. R. Kreutzwaldi nime. Kooli motoks on „Kalevipojast” laenatud lause „Ülemaks kui hõbevara, kallimaks kui kullakoormad tuleb tarkus tunnistada.”

2023. aastal möödub Fr. R. Kreutzwaldi sünnist 220 aastat.

9.-13. jaanuarini tähistasime koolis tema sünnipäevanädalat ning saime erinevates ainetundides teada, milliste tegevustega Kreutzwald oma eluajal tegeles.

Klass**Teema**

1. klassid

Kreutzwald kui muinasjuttude vestja

2. klassid

Kreutzwald kui rahvaluule koguja

3. klassid

Kreutzwald kui harrastusnäitemängude autor ja lavastaja

4. klassid

Kreutzwald maarahva tervise edendajana

5. klassid

Kreutzwald kui arheoloog

6. klassid

Kreutzwald kui oma aja “raketiteadlane”

7. klassid

Kreutzwald kui linnaarst

8. klassid

Kreutzwald kui ilmavaatleja

9. klassid

Kreutzwald kui eepose looja ja tõlkija

Võru Kreutzwaldi Kooli 3.b klass etendas Fr. R. Kreutzwaldi kirjutatud muinasjutu „**Puulane ja Tohtlane**” järgi lühinäidendi. Loo kirjutas näidendiks õpetaja Eve Jurask.

TEGELASED:

Peremees – **Rayan**

Perenaine – **Brigitta Anett**

1. Sulane – **Reio**

2. Sulane – **Maiold**

1. Tüdruk – **Carolín**

2. Tüdruk – **Nancy**

Kuulus tark – **Oskar**

Vanapagan – **Karl-Samuel, Tarvi**

Puulane (poiss) – **Karola**

Tohtlane (tüdruk) – **Ketlyn**

Jutustaja – **Janne Lisette**

Võru Kreutzwaldi Kooli 3.b klassi õpilased. Foto Eve Jurask

QR-koodi mäng Fr. R. Kreutzwaldi muinasjuttudest

Võru Kreutzwaldi Kooli FLL meeskond Võru robotikud tegid *FIRST LEGO League Challenge 2023/24 MASTERPIECE* projekti raames Fr. R. Kreutzwaldi muinasjuttudel põhineva QR-koodi mängu. Õpilased kasutasid uuendusi, mida võimaldab QR-koodi kasutamine, et äratada huvi Fr. R. Kreutzwaldi muinasjuttude vastu!

Võru Kreutzwaldi Kooli robotikud: Heili Eliise Simson, Perli Luik, Georg Luik, Hugo Laugamets. Juhendajad õpetajad Ene Moppel ja Evi Tarro.

Mängu on võimalik mängida nii internetis [SIIN](#), Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumis kui Võru Kreutzwaldi Koolis.

20.11.2023 – Võru
Kreutzwaldi Kooli robotikud
muuseumis Kreutzwaldi
muinasjuttudega tutvumas

Mängu üleandmine muuseumile

Skulptuur „Kalevipoeg laudu toomas“ Mustvee rannas

04. veebruaril 2023 avati Mustvee rannas Tauno Kangro skulptuur „Kalevipoeg laudu toomas“.

Skulptuur kujutab lauakoormaga Kalevipoja kuju kivi otsas. Kalevipoja kuju on pronksist, laudad lehisest. Laudade otsas istub pronksist siil.

vt ka Võrumaa Teataja nr 17, 09.02.2023 - Kalev Annom, "Lauakoormaga Kalevipoeg astub Mustveest Kääpa poole".

04.02.2023 - Tauno Kangro skulptuur „Kalevipoeg laudu toomas“. Foto Kalev Annom

Karilatsi muuseumi muinasjutukohver

2023. aastal rändas Karilatsi muuseumi muinasjutukohver Kreutzwaldi muinasjuttudega mööda Eestit. Üritustel räägiti Fr. R. Kreutzwaldi muinasjutte ja tutvustati esemeid Kreutzwaldi muinasjuttudest.

- 28. aprillil oli muinasjutukohver Põlva raamatukogus;
- 16. septembril Valgas suvelugejate programmi kokkuvõtval üritusel;
- 23. septembril oli muinasjutukohver Tartus Lauupeomuuseumis.

Karilatsi muuseumi muinasjutukohver Põlva raamatukogus

Karilatsi muuseumi muinasjutukohver Valgas

Sünnipäevatervituste konkurss Virumaal

Et tähistada Friedrich Robert Faehlmanni 225. ja Friedrich Reinhold Kreutzwaldi 220. sünniaastapäeva ja neid tänutundega meeles pidada, kutsusid Viru instituut koos Lääne-Virumaa keskraamatukogu, Neeruti Seltsi ja Rakke Haridusseltsiga kultuurihuvilisi vanu ja noori mõtlema välja sünnipäevatervitusi Virumaaga seotud eesti kultuuriloo suurkujudele.

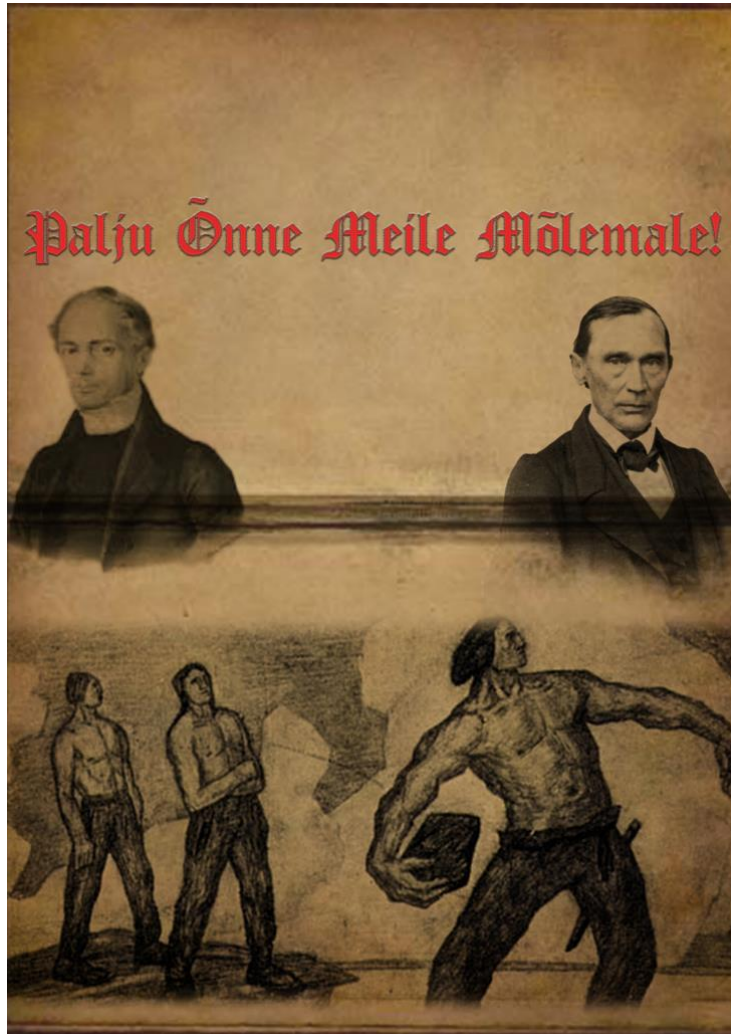
Tervitusi võis saata nii kirja- kui ka kunstitöona, laekus 23 tööd.

Virumaa Teataja, 16.01.2024 – Inna Grünfeldt, „Kreutzwaldile ja Faehlmannile saadeti 23 tervitust“

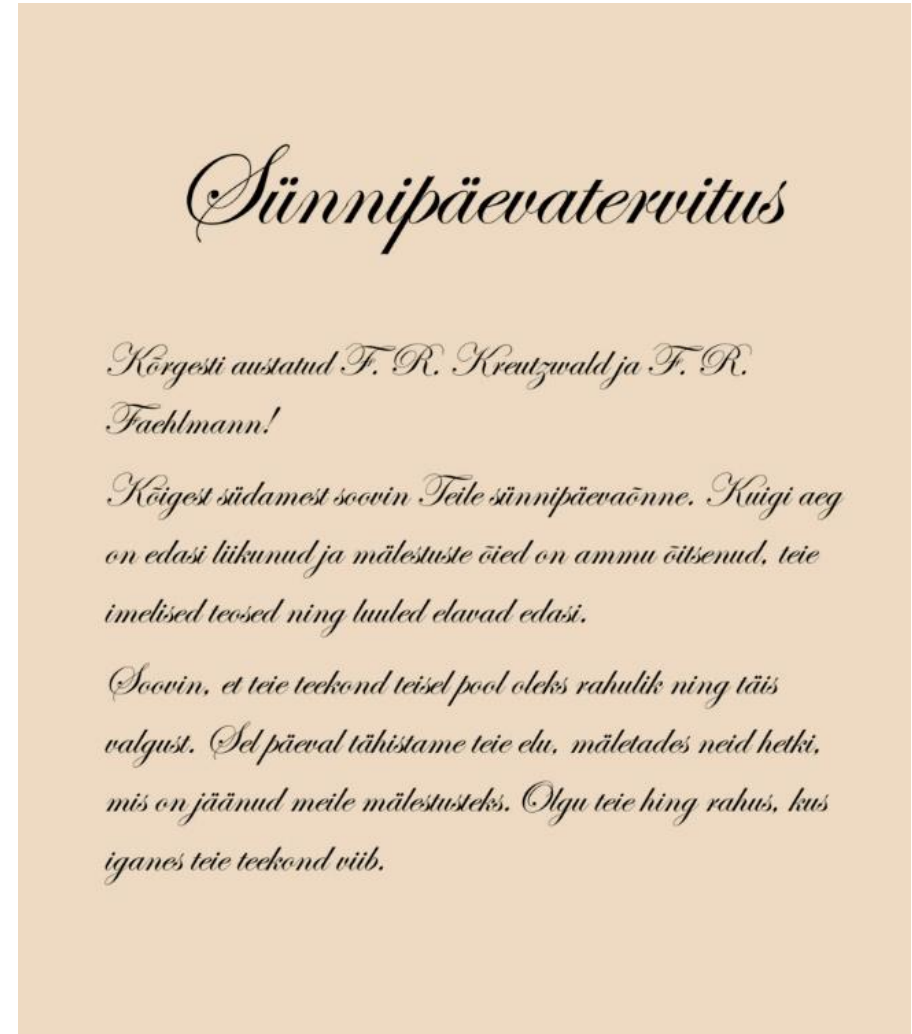

Konkursi töid

<https://viruinstituut.ee/aitah-tervituste-eest/>

Hugo Haavel

Viktooria, Tartu kunstigümnaasium

Lugemistund Eesti Kirjandusmuuseumis

8. septembril 2023 toimus kirjandusmuuseumis lugemistund. Loeti armsaid ja põnevaid raamatuid ning käsikirju Eesti Kirjandusmuuseumi töötajate ja Mart Reiniku Kooli 8. klassi õpilastega. Ette loeti:

Mathilda Matjus – Kogumisvõistlus „Kohtumised metsloomadega“;

Reet Hiimäe – Pärimuslikud märgid ja sümbolid Eestis;

Mall Hiimäe – Virumaa vanad vaimujutud;

Mari-Ann Remmel – Aada Aasa „Igal asjal on kaks otsa: akats ja lõpets“;

Eda Kalmre – Kriimani kriimud lood. Mõis ja saja-aastane küla;

Reiniku kooli 8.a klass – Zoja Idvani elulugu EKM kogust;

Reiniku kooli 8.a klass – Kes otsib, see leiab: 1111 eesti vanasõna selgituste ja kommentaaridega;

Helle Maaslieb – Fr. R. Kreutzwaldi „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on: tullosaks ja õppetlikuks aeawiteks Ma-rahwale“ 1848-1849;

Kanni Labi – Fr. R. Kreutzwaldi ja Lydia Koidula kirjavahetus;

Sirje Olesk – Sõprade kirjad on su poole teel. Jaan Kaplinski ja Hellar Grabbi kirjavahetus 1965-1991;

Maarja Hollo – Bernard Kangro „Jäälätted“;

Nikolay Kuznetsov – Betti Alveri luuletused komi keeles;

Valdo Valper – Kotusse päält jutt. Jakob Hurda rahvaluulekogust.

Kanni Labi loeb Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetust. Foto Alar Madisson

67. Kreutzwaldi päevade konverents Eesti Kirjandusmuuseumis 19.-20. detsembril 2023

TEESID	
Jaan Aru Loovus tehisarustajastul	
Mark Fišel Väheste ressurssidega soome-ugri keelte keeletehnoloogia: milleks ja kuidas?	
Helen Eenmaa Personliseeritud, automatiseeritud, õiglane maailm	
Klaus Jögi, Ave Gorsič Kuidas treenida Kreutzwaldi	
Andres Karjus Suured keelemudelid tekstianalüütika kontekstis	
Marin Laak Kalevipoja hobune: tehistaibuga uudismaal	
Inna Lisniak Preservation and Transformation of Ukrainian Folklore in the Conditions of War 2022	
Kristi Metste, Riina Raudson Heinrich Rosenthali perekonnaalbum kui kultuuriloo allikas ja artefakt	
Sirje Olesk Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetuse kontekst	
Janika Oras, Žanna Pärtlas, Mari Kaisel, Hans-Gunter Lock, Tanel Torn Seto mitmehääle laulu digiõppevahendi loomine: lähtekohad ja esmased lahendused	
Tõnis Parksepp „Kalevipoja“ algupärast ehk mida tehisintellekt (veel) ei mõista	
Olha Petrovych Artificial Intelligence and Lydia Koidula's Creativity: Opportunities and Challenges in the Digital Educational Environment	
Triinu Pihus Tehisintellekti võimalused ja väljakutsed hariduses	
Vivian Puusepp Kes on selle teksti autor? Tehisintellekti rollist teksti loomes lähtuvalt laiendatud vaimu kontseptsioonist	
Anu Raudsepp Eestlaste minevikukäsitluse muutused eepose „Kalevipoeg“ trükiväljaannetes ja tõlgetes	
Andrus Tins Tehistaip – kas inspiratsiooni või hirmude allikas? Eesti veebikogukondade lood tehisintellekti teemadel	
Kadri Vider Kuidas me suhtleme tehistaibuga?	
ESITLUSED	
Armas hülgav laulik. Ivar Ivaski ja Marie Underi kirjavahetus 1957–1958	
Friedrich Reinhold Kreutzwaldi ja Lydia Koidula kirjavahetus 1867–1873	
Translation and Literary Multilingualism. Methis. Studia Humaniora Estonica, 31/32, 25. köide, erinumber „Tõlkimine ja kirjanduslik mitmekeelsus“	
Inimene muutub ajas. Kuuendat põlve õpetaja. Jaan Ross	
Lükata-tõmmata, hargiga-roobiga / Push-Pull, with Oven Fork and Poker.	

Esineb Tõnis Parksepp

Esineb Sirje Olesk

Fotod Alar Madisson

Esineb Marin Laak

Eesti Rahva Muuseumi Sõprade Selts koostöös Tartu linnavalitsusega tegi septembri algul üleskutse annetuste toel korrastada Fr. R. Kreutzwaldi perekonna hauaplats Tartus Raadi kalmistul. Firma Mandragora OÜ on teostanud hauaplatsil mitmeid olulisi töid - vahetatud on hauakivide aluskivid, puhastatud hauatähised ja -ristid, paigaldatud uued lisaäärekivid ja paranduskivid. Kevadel lõpetatakse hauaplatsi korrastamine.

Foto Reelika Niit, 07.07.2010

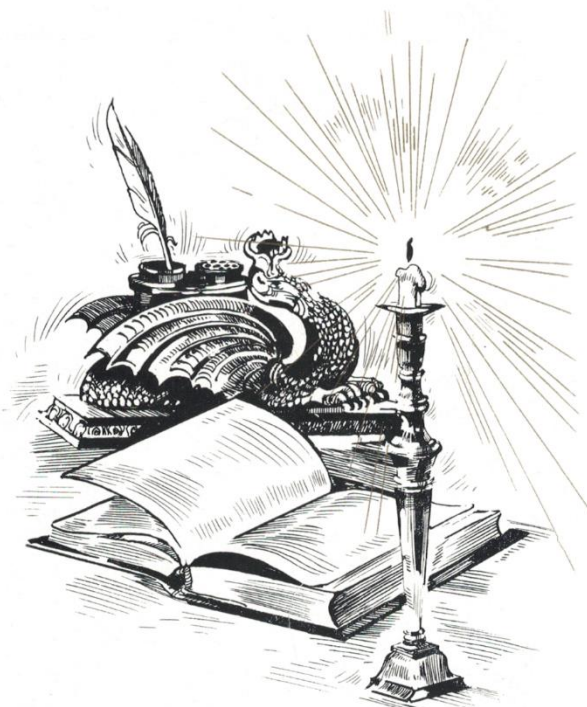

Foto Tartu Linnavalitsus, 2023

Foto Brita Arnover, 26.10.2023

Ilmunud trükiseid

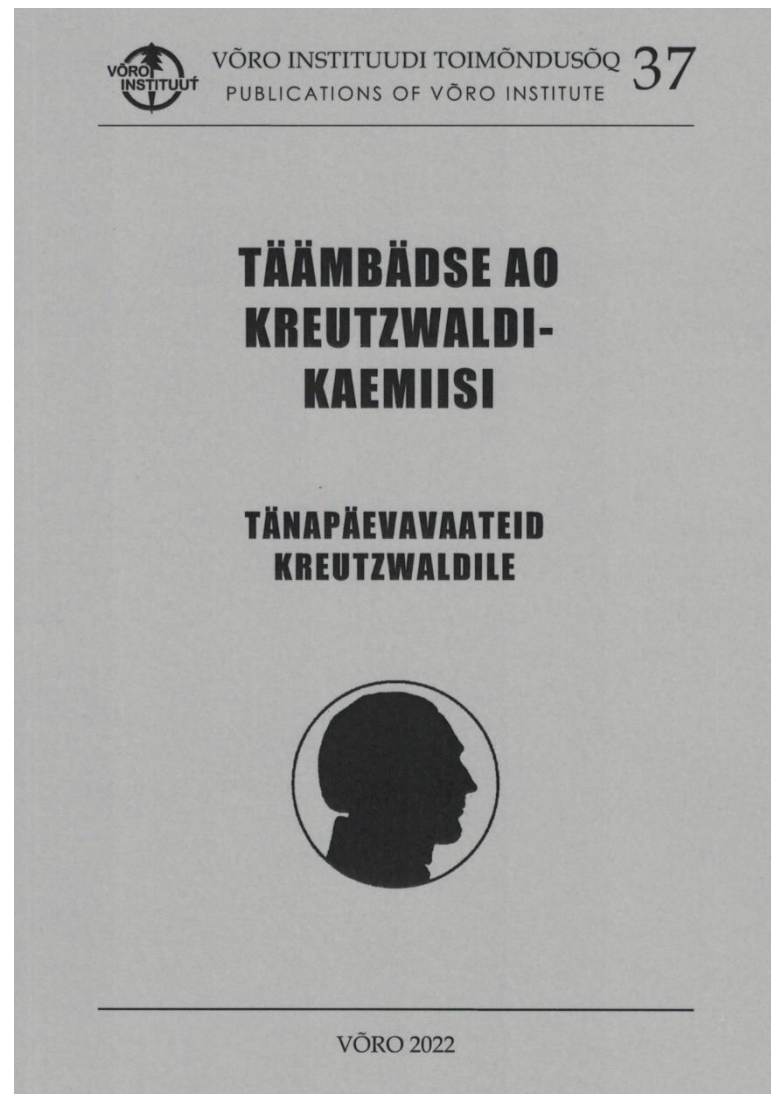

F. Antzwald

„Tänapäevavaateid Kreutzwaldile. Täämbädse ao Kreutzwaldi kaemisi.“

Võro Instituudi Toimõndusõ nr 37.

Artiklites arutatakse põhiliselt Friedrich Reinhold Kreutzwaldi tegemiste üle mitme nurga alt.

SISUKÕRD

CONTENTS

<i>Friedrich Reinhold Kreutzwald. Teateid vanadest kalmudest Võru ümbruskonnas</i>	11
Teedüssit vanost kalmõst Võro ümbrekunnan	29
Information on the old graves in the surroundings of Võro	29
<i>Enn Ernits. Friedrich Reinhold Kreutzwald muistiseid otsimas</i>	30
Friedrich Reinhold Kreutzwald muistitsit asjo otsman	59
Friedrich Reinhold Kreutzwald looking for antiquities	61
<i>Ave Mattheus. Kreutzwaldi meditsiinialane rahvavalgustus</i>	63
Kreutzwaldi tohtrõtiidüslane rahvavalgustus	92
Popular enlightenment in the field of medicine by Kreutzwald	94
<i>Mai Maser. Toidust ja joogist doktor Kreutzwaldi õpetuse järgi</i>	96
Sõõgist ja joogist doktor Kreutzwaldi oppusõ perrä	102
On food and drink by the teachings of doctor Kreutzwald	103
<i>Urmas Bereczki. Me kõik oleme Kreutzwaldi sineli hõlma alt tulnud.</i>	104
Miiq kõik olõ Kreutzwaldi sineli hõlma alt tulnuq	108
We all came out from beneath the skirt of Kreutzwald's overcoat	109

<i>Urmas Kalla. Võhu luuq ja laaluq – Sibula Jaani võro-kiilne vastakostminõ esti rahvusromantismile.</i>	111
Võhu lood ja laulud – Jaan Sibula võrukeelne vastus eesti rahvusromantismile	125
Võhu tales and songs – Jaan Sibul's answer in Võro to Estonian national romanticism	126
<i>Jüvä Sullõv. Võro keele digivaraq ja keeleteknoloogia – võimalusõq ja pruukminõ</i>	147
Võro keele digiressursid ja keeleteknoloogia – võimalused ja kasutus	179
Võro digital resources and language technology – possibilities and use	180

TEATEID VANADEST KALMUDEST VÕRU ÜMBRUSKONNAS¹

FRIEDRICH REINHOLD KREUTZWALD

Ükski teine Liivimaa piirkond ei paku vist sellist rikkust kalmuküngaste poolest kui Võro ümbrus, mille ulatuslikud liivamaad on kaetud peaaegu kõikjal mineviku eksistentsi jälgedega, nagu oleksid maa vanad asukad rajanud kindla eelistusega siia oma viimase rahupaiga ning pärast seda, kui nad olid veetnud vähem või rohkem liikuva elu viimase vaatuseni teisel, on nad sarnaselt metsloomadele vaikusesse tagasi tõmbunud, et tasuda loodusele andamit, mis on toimunud kindlasti osaliselt vabatahtlikul viisil. Asjaolu, et just see kõige vähem viljakas maariba oleks algselt olnud tihedamini asustatud kui teised viljakamad piirkonnad, tundub mulle olevat ebatõenäoline; niisamuti pakub vähe pidet traditsioon[iline jutt], et kõik kääpad olevat üksnes sõjaohvrite omad, sest kalmude täpsem uurimine näitab kõikjal ühesuguseid tulemusi ja tõendab harva enam kui vaid ühe indiviidi jäänuseid.

Täienduseks varasematele notiitsidele vanade kalmude kohta Võro ümbruskonnas pean lisama veel mõningaid hilisemaid avastusi.² Need on järgmised:

1. Võhandu jõe paremal kaldal *circa* 18 versta kaugusel Võrust Pindi mõisa Paidra veski lähedal on mõned suured kuuski täis kasvanud kalmukünkad, osaliselt ümarad, osaliselt piklikud; viimased kulgevad ida-lääne suunas, nad näivad olevat hästi säilinud, ilma kivist katteta, kuid seni veel uurimata.³

2. Umbes 1½ versta põhja pool Varbuse mõisat Põlva kihelkonnas paikneb suurest Tartu-Võro ühendusest läbilõigatult kahes paralleelselt teineteise kõrval kulgevas reas hulk paganaaegseid kääpaid väikese allikarohke jõekese vasakul kaldal 20 versta

¹ Originaali tiitel: Kreutzwald 1851.

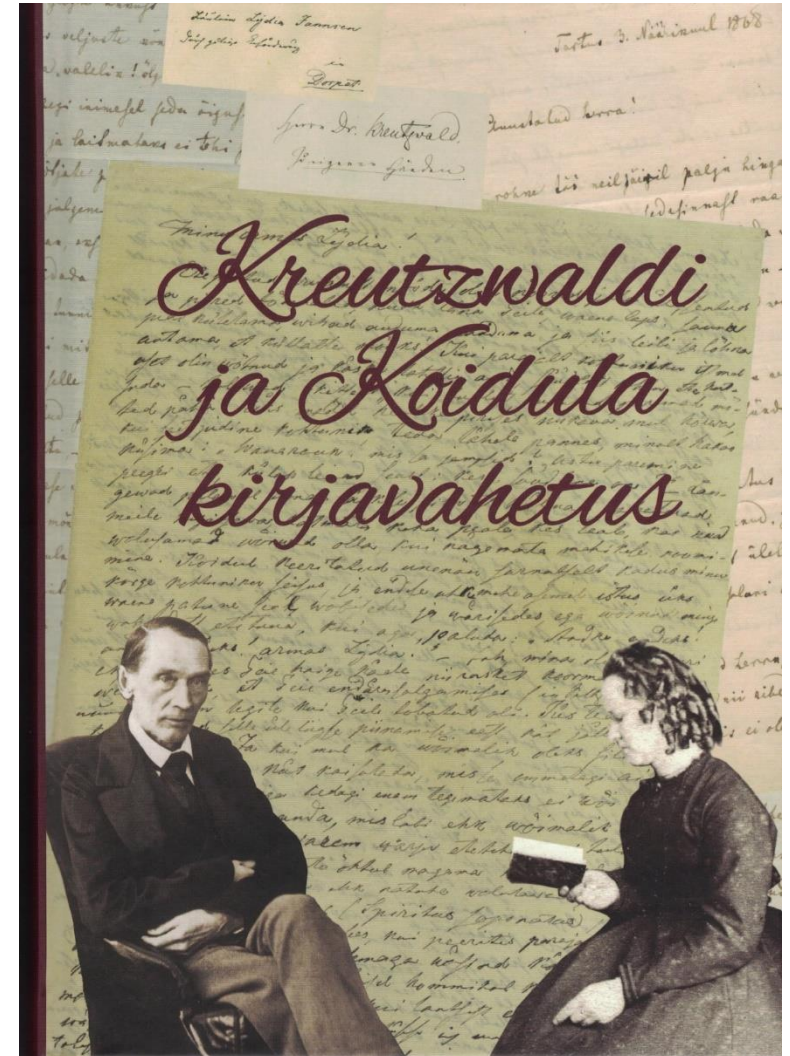
² Vt Boubrig 1844.

³ Paidra I kääbastik (tänapäeval Võro mk, Rõuge khk, Võro v) – viis ümarkääbast, millest üks oli lõhutud enne 1922. aastat. Paidra II kääbastik (sealsamas) – 10 kuhjatist, sh üks pikk-kääbas; vt Aun 1980: 112, nr II-60.

„Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus“

Ilmus Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetuse uus, parandatud trükk. Täiendatud rohketega fotodega, on see vääriline väljaanne, tähistamaks Kreutzwaldi (220) ja Koidula (180) sünniaastapäeva. Lauluisa ja Kirjaneitsi kirjavahetusel on suur kultuurilooline väärtus, samas pakub see haaravat lugemiselamust kui esimene eestikeelne kiriromaan.

Väljaandele lisab väärtust Sirje Oleski järelsõna „19. sajandi parim eesti romaan“.

1. Koidula Kreutzwaldile.

[7. novembril 1867.]

Austatud härra!

Kui needsinatsed sõnad tundmata sulest Teie silma alla ulatavad, siis – ma palun Teid kõigest südamest –, siis tuletage meelde, mis Teie ise olete ütelnud, et „noore inimese palavat südant mitte jahtund vere mõõduga ei peaks mõõdetama“.¹ Ma kardan, et ma väga vastu elatand inimeste tarka nõu teen, kui praegu julgen Teie ette astuda, mina, kes ma oma isa laps² ja mitme muu asja poolest Teile vastumeelt olen. Jah, ma tunnistan, ses arguse vastu võitlemises pidin ma kõik austuse ja armastuse appi kutsuma, mis seitsaadik, kui ma oma rahva asjust hakkasin aru saama, Viru lauliku vastu minu rinnus elab. Aga ma ei või elades uskuda, et suurel mehel mitte ruumikas süda rinnus ei peaks tuksuma.

Austatud härra, kas Teil elades on seda valu juhtunud, teist oma üle näha kohut mõistvat, ilma et kohtumõistjal Teie tegude põhi ja aru selge oli? Oh, see on kibe kannatada, seda kibedam, mida kõrgemat aujärke Teie kohtumõistjale südames ehitasite! Ma loodan südamest, et see valu Teile tundmata oleks ja jääks, – ja Teie olete ikka meeste-rahvas, kel tuhat teed ja nõu oma sõnaga ja seletusega teistele aru anda! Nüüd mõelge aga – üks vaene naisterahvas! Seal voolab rohkeid ja palavaid silmapisaraid, kus kellegi silm ei näe, süda aga küsib küll kord ülevalt: „Miska olen ma seda teeninud?“

Mul ei ole vist enam tarvis Teile seletada, et ma Teie tähendusesõnadest 1868. [aasta] kalendri sabas täiesti aru olen saanud.³ Mulle ei ole ju, tänu jumalale, veel keegi teine eesti tütarlaps seda head või paha meelt teinud, minule ses okkalises „kirjaneitsi“ seisuses appi tulla. Hoidku Isa ka igaihte nii valusa töö eest! Nii piinalikkude tundide ahastust ei sooviks ma kellelegi tütarlapsele, kellel eesti veri soontes tuksub.

EKM EKLA, f 63, m 1:2, l. 1

¹ Vihje Kr-i pealkirjata jutule, mis ilmus 1865–1873 „Eesti rahva kasulises kalendris“ ja kirjandusajaloos üldiselt tuntud „Mihkel Põllupapi“ nime all. Kr. kirjutas selles: „Vanemad inimesed eksivad sagedasti, kui nemad oma jahtunud verega noore inimese palavat südant lähevad mõõtma, sealjuures iga kord unustavad, et nemad ise ka omal ajal noored olid olnud ja kolme-, neljakümne aasta eest mitte küüneväärt paremini ei osanud talitada.“ – Eesti-rahva Kasuline Kalender 1868. aasta peale... Tartus, [1867], lk 36–37; vt ka F. R. Kreutzwald, Jutud. Tallinn, 1953, lk 454.

² S.o eesti rahvusliku liikumise juhtiva tegelase Johann Voldemar Jannseni (1819–1890) tütar. Kr-i suhtumise kohta Jannsenisse ja tema tegevusse vt nt Kirjavahetus IV, lk 230–231 ja 396.

³ Mõeldud on Kr-i pilkavat väljaastumist naiskirjanike vastu „Mihkel Põllupapis“, vt järelsõna, lk 441.

2. Kreutzwald Koidulale.

[12. novembril 1867.]

„Vertraut dem warmen Sonnenstrahl,
Er löst vom Nebel Berg und Thal.“
Altes Lied.¹

Austatud preili!

Teie võite, pildita rääkides, tõesti väikeseks ohvriks pidada, kui ma Teie 7. s[el] k[uul] kirjutatud sõnumikule juba täna vastan, kus käed mul mitmekordselt köidetud on; siiski – kus arstiabi nii kibedasti tarvis läheb kui siin, ei tohi pikemalt kõhelda. Enne kaugemale minekut saagu varsti nimetatud, et Teie eksiteed kõnnite, kui minu kalendrisabas rabatud tuulehoopi sihtis enda pihta arvasite mõõdetud olevat, mis üleüldse praegustesse ja tulevastesse kirjaneitsidesse puutus. Tahaksin ma pilkamisi rääkida, siis võiksin Teile selle kohtuniku lugu meelde tuletada, kes kaebama läks, et üks zeitungite kirjutaja teda avalikult oinaks olla söimanud. – Kes, kui mina, kirjaseadnikupõlv² ise on tunda saanud, see ei tohi seda teed teiseks kiita kui „orjavitsalikuks“ ja peab igaiht kahetsema, kelle jalg sinna peale oli juhtunud. Need õilmed, mis meile loomisetunnil kõige rohkemalt südant ilutsema kihutasid, saavad laias ilmas sagedasti karja jalge alla sõtkutud, kus väga harva mõni nende kaunidust ja haisu märkab. Kes läheb küsima, mis laululooja südames loomisetunnil võis liikuda, kas rõõm või kurbus? Kas temal süda õnnes lõõnud või viletsuses põksunud? Lugejal on üksipuhas, kui maalitud pilt tema silma ees seisab, mis temal pildi valmistamisega tegemist? – Tulevad hiljem mõtted, külma triiki all jahtunud, meie silma ette tagasi, siis ei näita nemad enam kui meie oma liha ja veri, vaid kui üks ammu keha küljest lõigatud tükk, kust eluvaim juba lahkunud. – Kui Teil silmad üleval tähendatud hoobi pärast pisaraid palgeile immitsenud ja öörahu rikkunud, siis pean seda Teie pärast kahetsema, ilma et mul võimalik oleks ütlemisest üht kriipsukest maha kustutada. – Nooremail päevil ehk oleksin troostiks Teile usaldanud laulda:

EKM EKLA, f 59, m 1:6, l. 1

¹ „Usaldage sooja päikesekiirt, ta päästab udust mäed ja orud.“ Vana laul (sks k).

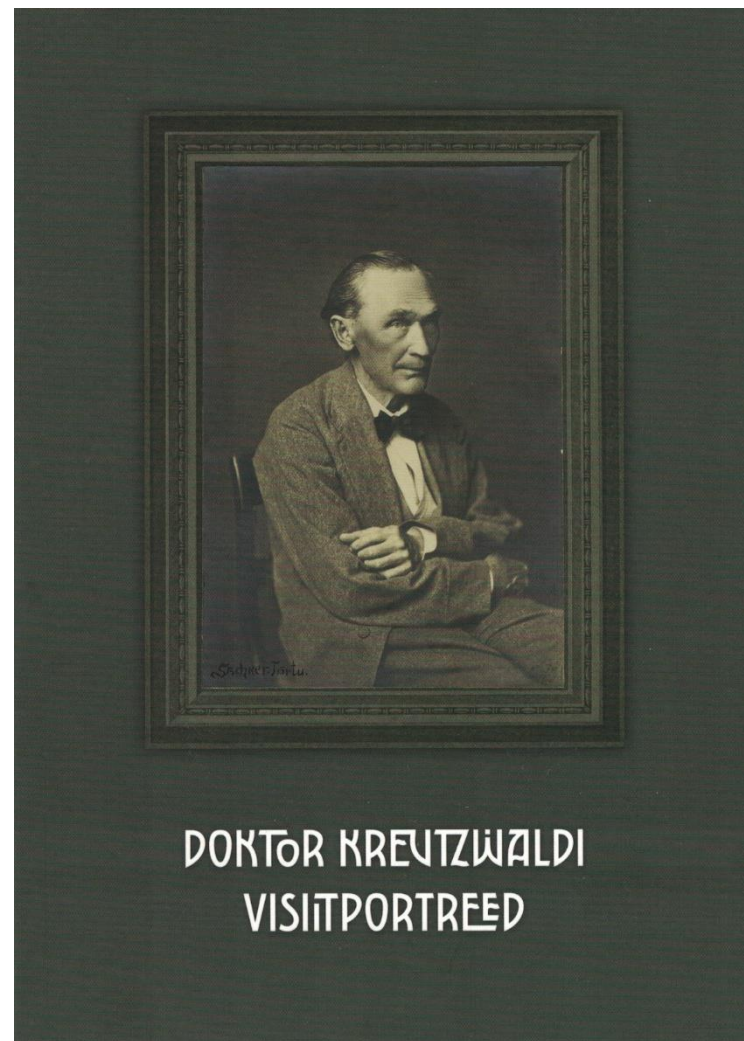
² kirjaseadnik oli Kr-i loodud uudissõna, praegune sõna *kirjanik* on Endel Nirgi oletuse kohaselt sellest lühenenud. – E. Nirk. Kreutzwald ja eesti rahvusliku kirjanduse algus. Tallinn, 1968, lk 289.

„Doktor Kreutzwaldi visiitportreed“

2023. aastal ilmus Ago Ruusi koostatud raamat „Doktor Kreutzwaldi visiitportreed“.

Esmakordselt tutvustatakse ühes väljaandes kõiki ülesvõtteid, mis on tehtud Kreutzwaldist tema eluajal. Neid on Ago Ruus tuvastanud 11. Antakse ka lühiülevaated Kreutzwaldi pildistanud fotograafidest: Julius Frohse, Reinhold Sachker, Theodor John ja Carl Schultz.

Tükis täiendab Eesti fotograafia ajalugu ja lisab sellesse ka Kreutzwaldi nime, kes 1845. aastal teatas ajalehes Das Inland imeaparaadist, millega sai inimese lühikese ajaga hõbeplaadile jäädvustada.

VISITPORTREED JA DOKTOR KREUTZWALD

Tänapäeval on Kreutzwaldist teada kokku 11 võtet fotograafidelt Julius Frohse, Reinhold Sachker, Theodor John ja Carl Schulz. Lisaks üks pilt Kreutzwaldist oma maja ees Vörus, mille on teinud Tartu piltnik August Koch. Seda polegi nii vähe, kui arvestada, et tegemist oli fotograafia algusaastatega. Mõned negatiivid on ka hävinud.

Lauluisal on seega oma osa fotograafia jõudsal levikul Vörus, kuna tänu temale külastasid tollased päevapiltnikud väikest kreislinna sagedamini.

Friedrich Reinhold Kreutzwald asus arstina Vöru linnas tööle 1833. aastal. Tänu tema aktiivsele tegevusele sõnumisaatjana teame täpselt, millal esimene fotograaf Vörru jõudis. 1845. aasta kevadel avaldas Tartus ilmuv saksakeelne ajaleht Das Inland Vöru tohtri lühisõnumi selle kohta, et märtsikuu alguses andis Vörus kontserdi perekond Kleinschneck Euroopast. Tavapärase teate teeb eriliseks see, et pärast kontserti esitlenud härra Georg Kleinschneck linnakodanikele kaasatoodud imeaparaati, millega sai inimese lühikese ajaga hõbeplaadile jäädvustada.

Kreutzwald kirjutab: „Hr. Kleinschneck tõi meie juurde ka esimese dagerrotüübi ning lasi päikesest portreesid varjundada. Meie surelike portreemaa-

lijate meelitused võivad niisugusest kõrgemast hiilgusrikkast kunstnikust rikutud saada, sest valguspildid on otsekohe sed tüüpilised, selles aga on nende varjundite suurim varjukülg.“ Kõik see juhtus ainult mõned aastad pärast seda, kui prantslase Daguerre'i avastus maailma avalikkuse ette oli jõudnud.

Fotoportreede tõetruuduse kirjeldamisel laskis Kreutzwald käiku kõik oma sõnaseadmisoskuse varjundid. Kahjuks pole sellest sündmusest säilinud ainsatki dagerrotüüpi ega ole ka teada, keda Kleinschneck „laskis päikesel varjundada“. Pärast Vöru külastamist olevat Kleinschneck demonstreerinud „seda imet“ ka Tallinnas Kadriorus ja Helsingis.

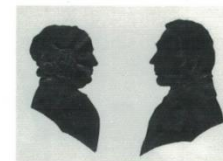
1851. aastal tegi Tartu politseiarst Johann von Panck siluetid Kreutzwaldist ja tema perest. Ta joonistas siluette mitmel korral loomulikus suuruses varju järgi, mille portreereitav heitis paberile, ja vähendas neid pärast mehaaniliselt. Selline võte garanteerib kaheldamatu sarnasuse originaaliga. Seega võib Pancki tehtud varjupiltide pidada esimes- teks tõetruudeks kujutisteks Kreutzwaldist ja tema perekonnast. Nii on jäädvustatud ka Kreutzwaldi tütar Marie Ottilie, kes suri noorena. Temast ei olegi peale selle silueti muud kujutist säilinud. Koos fotograafia võidukäiguga kaotas siluetikunst oma tähenduse.

Kreutzwaldi ja ta pere osa fotograafia arengus Vörus on tähelepanuväärne, sest ka järgmine teade kreisilinnast on nendega seotud. Säilinud on dagerrotüüp, millel on jäädvustatud Kreutzwaldi abikaasa Marie Elisabeth, tütar Annette Adelheid ja poeg Friedrich Alexis. Pildilt puudub ainult perepea ise.

Dagerrotüübi autor on Robert Borchardt ja see on tehtud arvatavasti 1853. aastal. Koos venna Carliga töötas ta aastatel 1853–1855 dagerrotüüpistina

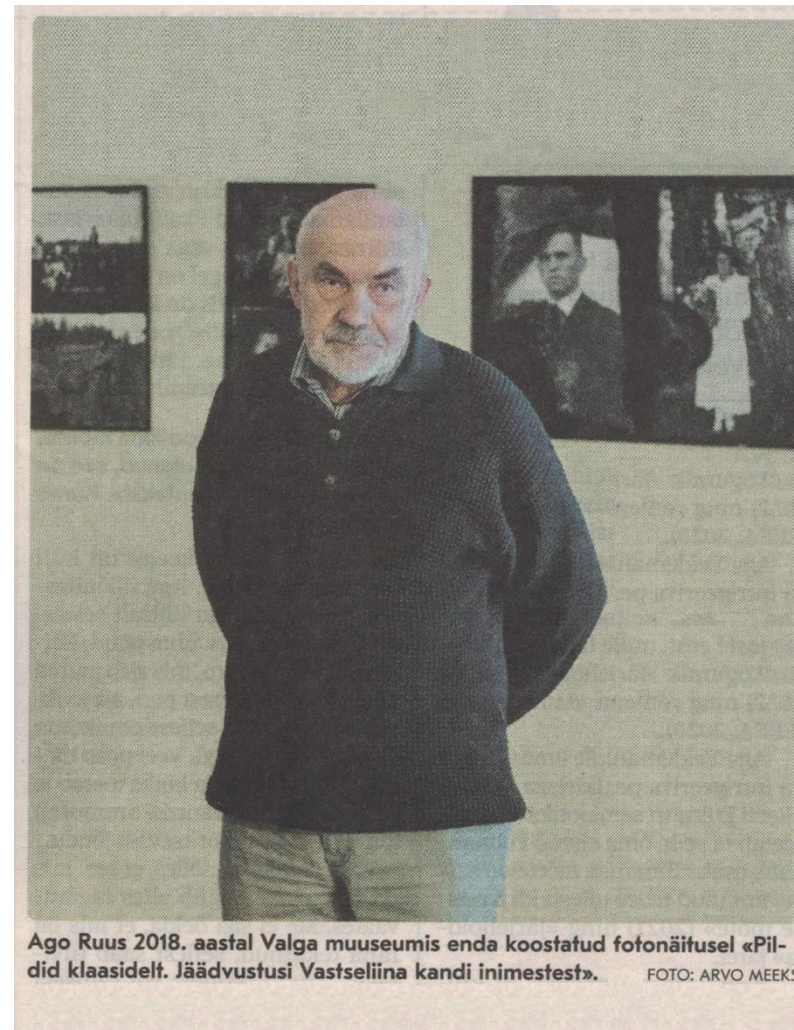
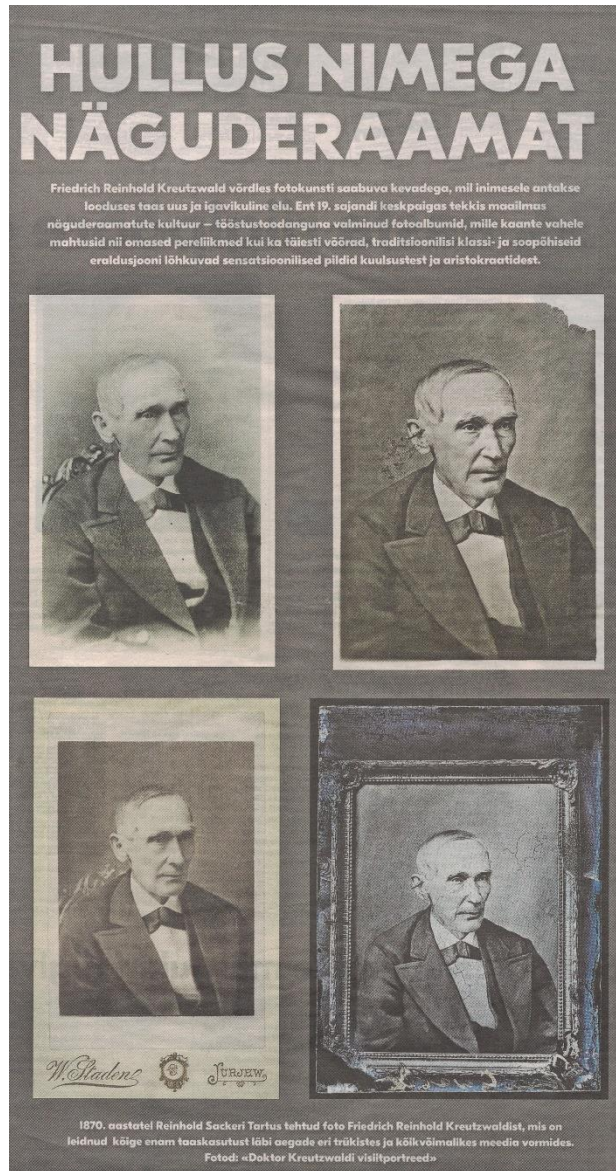
Enne fotograafia leiutamist kasutati inimese kujutamiseks mõnda aega erilist kunsti – siluetti ehk varipildi tegemist. Variportreed tehti esmalt elusuuruses. Maaliti istus lambi ja ekraani vahel. Lamp andis valgust ja ekraanile oli kinnitatud paber. Kunstnik kandis kontuurid paberile. Erilise mehhanismi pantograafi abil võis seejärel kujutist vähendada.

Johann von Panck. Friedrich Reinhold ja Marie Elisabeth Kreutzwald

Dagerrotüüp ehk dager – hõbedane õrn peegelpilt hõbeplaadil, nähtav valguse õige langemismurda korral.

Ilmunud artikleid

Ago Ruus seab keskmesse inimese ja tema vaimuelu peegelduse hõbeklaasil

Eesti kullafondi kuuluva te filmenteoste operaatorina hinnatud Ago Ruus on Võrumaa 19. sajandi ja 20. sajandi esimese poole fotograafias peegelduval vaimuelu kildude kokkukogumisele pühendanud tänuväärset oma elujõudu ja aega.

2023. aastal ilmus Ruusilt koostöös Võru Instituudi ja Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumiga miniatuurne fotoalbum «Doktor Kreutzwaldi visiitportreed». See Kreutzwaldi näguderaamat on omamoodi järg Ruusi kirjutatud ja koostatud mahukale kogumikule «Vana-Võromaa päevapilt-nikud» (2022)

Suure empaatiaga maailma läbi kaameraobjektiivi vaatlema harjunud Ruusi tähelepanu keskmes on tema raamatutes eelkõige inimene ja tema vaimuelu peegeldus hõbeklaasil. Jumaliku valguse inimnäoline joonistus materias. Austavalt taaselustab ta 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi esimese poole lõunaestlastest fotograafide antropoloogide loomingut, kes ülistasid ja dokumenteerisid «tavainimese» elutegevust ning olid ühtaegu uue maailmatunnetuse tehnoloogia – fotograafia – maaletoojad omaaegsel Võrumaal.

«Doktor Kreutzwaldi visiitportreed» on miniatuurne, eesti fotograafia ajalugu oluliste uute faktidega rikastav, aga samas ülevaatlilik ja tänuväärne fotoraamat. Ruus on Kreutzwaldi näopildid arhiividest kokku kogunud ning varustanud asjakohase ja ülevaatliliku uurimisega. Tähelepanu saavad Kreutzwaldi pildistanud fotograafide töö, elukäik ning nende maailmapildi illustreerivad fotode tagaküljed. Hoollitavat silma on jagunud ka ümbritsevale miljööle Võrus ja detailidele, mis iseloomustavad Kreutzwaldi jaoks olulisi suhteid. Et pildid raamatukaante vahel

RAAMAT

Ago Ruus
«Doktor
Kreutzwaldi
visiitportreed»
Võru Instituut ja
Dr. Fr. R. Kreutzwaldi
Memoriaalmuuseum,
2023
80 lk

omavahelises koostöös ajas kevadist elustuksid.

Siinkohal ehk ilmnebki Kreutzwaldi näguderaamatu kunstiline fenomen. Inimlikkus ja selle vahetel vahendusel avalduv sõnuseletamatu, väärtuslik, hinge liigutav «miski». Kuigi fototehnoloogia on oma olemuses 19. sajandi keskpaigaks suuresti standardiseeritud ja vana kokkukuivanud Kreutzwald on kõikidel fotodel uue meediami keskseks «objektiks», sõltub foto sisuline kvaliteet eelkõige ikkagi pildistaja enese loojanatuurist. Kuivõrd on temas seda tundlikku kunstnikku, kes on suuteline tajuma ja seda inimeses avalduvat elu ning uut meedumit inimtunnetuse edastamise heaks tööle rakendama. Kas on igas visiitportrees aimata/tajutav pildistatava näos ilmnev inimsüdamise seisukord, et vaatajas tärkaks usaldus, nii nagu Kreutzwald ühelt pildilt hindavalt ootas ja lootis.

«Doktor Kreutzwaldi visiitportreed» passib hästi üksteist täiendavalt ühte komplekti mullu kirjandusmuuseumi eestvedamisel taas ilmunud teosega «Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus 1867–1873» ning Paavo Matsini 2017. aasta ajaloolise fantaasiaromaaniga «Must päike» Kreutzwaldist ja tema juust.

Postimees nr 745, 16. märts 2024 – Artiklid Mait Laas „Kuidas Lauluise Kreutzwald näguderaamatu hulluse küüsi langes“ ja „Ago Ruus seab keskmesse inimese ja tema vaimuelu peegelduse hõbeklaasil“

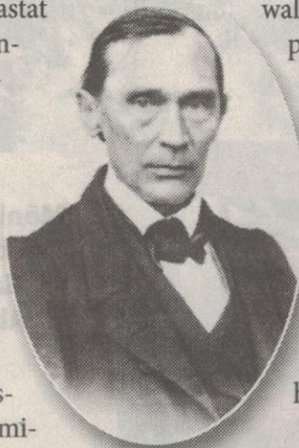
Meenutades Friedrich Reinhold Kreutzwaldi tegevust Võrus

On möödunud 190 aastat doktor Friedrich Reinhold Kreutzwaldi tööleasumisest Võru linnaarstina 7. märtsil 1833.

Linnaarstil oli palju tööd, tööpäevad olid pikad. Aga õhtutundidel tegeles linnaarst meie rahvuseepose kirjutamisega. Tema suurim saavutus oli rahvuseepose „Kalevipoeg” loomine.

„Kalevipoja” esimese trüki eessõnas märtsikuus 1857. aastal kirjutata, et „Kalevipoja” kirjutamine „oli mulle tööks, milles ma ikka leidsin puhkust ja mille juurde ma meelsasti põgenesin, kui süda raskeil ja tumedail aegadel igates troosti ja rahustust”. Nii ei olnud linnaarstil kunagi vaba aega.

Linnaarstitöö kõrval jõudis Kreutzwald teha palju muudki. Ta kirjutas

paljudel teemadel ja tema osatähtsus rahvusliku liikumise ärkamisajal on hindamatu.

Väga tähtis oli Kreutzwaldi eesti rahva tervis ja kooliharidus. Ta hindas eestlaseks jäämist, kuid ka võõrkeelte õppimise vajalikkust: „Ja mis sest siis viga on, kui üks eestlane saksa keelt õpib ja tudeeritud meheks saab ...” (Sippelgas II, lk 31).

Ta oli eesti rahva venestamise vastu. Venestamise oht oli Kreutzwaldi eluajal juba märgatav, tsaar Aleksander II kinnitas 1867. aastal seaduse vene keele kehtestamise kohta Balti kubermangude kroonuasutustes, 1878. aastal avati näiteks vene õppekeelega Tartu õpetajate seminar.

Kreutzwald kartis vene ühiskonna reaktsiooniliste elementide, eriti slavofiilide venestamisaotlusi mittevene rahvaste suhtes, see toimus peale Eesti ka Lätis, Ukrainas, Gruusias ja okupeeritud Poolas.

Kreutzwald mõistis hukka Carl Robert Jakobsoni ja Johann Köleri taktika, kes lootsid kasutada mõningaid hõõrumisi, mis tekkisid tsarismi ja Balti parunite vahel viimaste liiga separatistlike tendentside puhul, samuti slavofiilide rünnakute toetamises Balti erikorra vastu (E. Jansen „Kreutzwald kui valgustaja-demokraat”, lk 33 raamatus „Fr. R. Kreutzwaldi maailmavaade ja tegevus”, Tallinn 1953).

Kirjas Lydia Koidulale 17. märtsil 1868 märgib Kreutzwald: „Ma kahetsen kõigest südamest neid pimedaid, kes meie rahva õnne sellest loodavad, kui nemad meie soo poolvenelaseks on teinud” (Kirjavahetus, V, lk 111). Lahkhelid viisid kogu selleni, et Köler katkestas 1868. aastal kõik senised sidemed Kreutzwaldiga. Kreutzwald nägi Carl Robert Jakobsoni

taotlusi tihedamalt liituda Venemaaga kui ohtu kogu Eesti allaneelamiseks.

Sellele oli suutnud vastu seista Balti erikord, mis kindlustas Eesti-, Liivi-, Saare- ja Kuramaal omavalitsusliku autonoomia, mida juhtis Balti aadel (umbes üks protsent rahvastikust).

Suur venestamine vallandus tsaar Aleksander III valitsemisajal 1881–1894, mil kõikides koolides kehtestati õppekeeleks vene keel. Tartu ülikooli õppekeeleks määrati 1889. aastal vene keel. Venestamise tõttu kaotas Tartu ülikool mõnegi võimeka teadlase. Nii lahkus Tartust 1891. aastal Saksamaale Heidelbergi ülikooli professor Emil Kraepelin, kes oli tuntud psühhiaater, tänapäevase psühhiaatria klassifikatsiooni looja ja koos Alois Alzheimeriga Alzheimeri tõve kirjeldaja. Olgu märgitud, et professor Emil Kraepelin õppis ka eesti keelt ja pidas seda oluliseks. 1893. aastal nimetati Tartu

Jurjeviki.

Võitlus eestikeelse kooli eest lõppes Eesti Aleksandrikooli avamisega 1888. aastal Põltsamaa lähedal Kaarlimõisas venekeelse linnakoolina.

Nagu näeme, mõistis Võru linnaarst nimetatud ohtusid paremini kui näiteks tormakas ja kergesti solvuv Carl Robert Jakobson, kes ise olles omandanud gümnaasiumi ülemkooliõpetaja kutse saksa keele ja kirjanduse alal, ei pidanud õigeks saksa keele õpetamise laiendamist külakoolides. Eestis nagu mujalgi Euroopas oli saksa keel tollal võrreldav inglise keelega tänapäeva Eestis. Saksa keel oli sel ajal väga oluline kui teaduskeel.

Fr. R. Kreutzwaldi mõtted ja mured on arusaadavad ka meile tänases Eesti Vabariigis. Me ei tohi unustada, millises maailmas me elame.

Rein Suija
endine Võru arst

- Ajakiri KEEL JA KIRJANDUS nr 4, 2023 - Tõnis Parksepa artikkel „Aegadeülene heitlus I. Kuidas Kreutzwaldi „Kalevipoeg“ vastandub Goethe "Faustile""?
- Ajakiri KEEL JA KIRJANDUS nr 5, 2023 - Tõnis Parksepa artikkel „Aegadeülene heitlus II. Kuidas Kreutzwaldi „Kalevipoeg“ taasloob Goethe "Fausti""?

MARIA TUULIK
Eesti kompimisadjektiivide polüseemiamallid

TÕNIS PARKSEPP
Kuidas Kreutzwaldi „Kalevipoeg“
vastandub Goethe „Faustile“?

ALENA BOGANEVA, MARE KÕIVA
Sõbrad elus ja surmas

MADIS JÜRVISTE, TIINA PAET
Ekläär ja ekleer

REILI ARGUS
Keeletoimetajate õpetamisest

Keelatud armastus

Koidula sündis ajal, mil naist ei peetud inimeseks, ent oma elu pidi ta ikkagi naisena ära elama.

VILJA KIISLER

- Artikkel ajalehes SIRP, 22.12.2023 – Vilja Kiisler. Keelatud armastus.

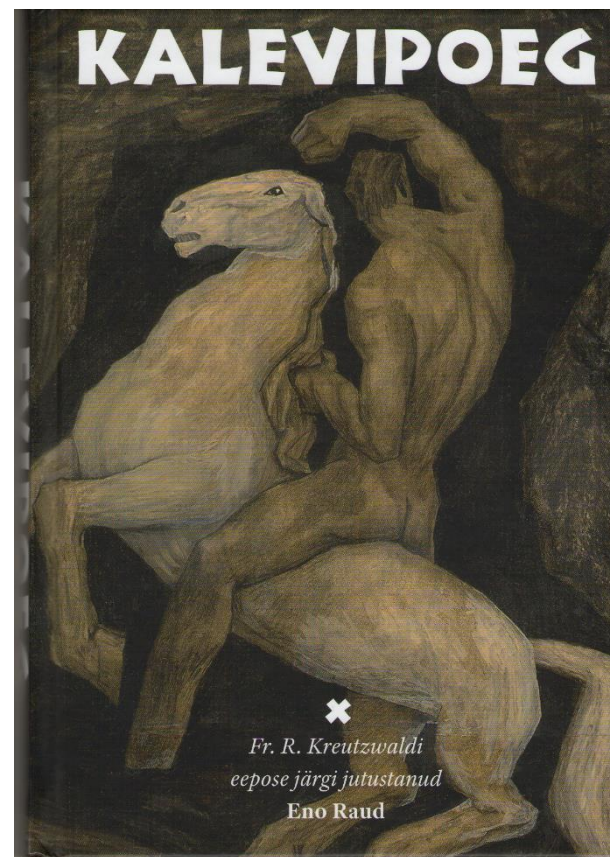
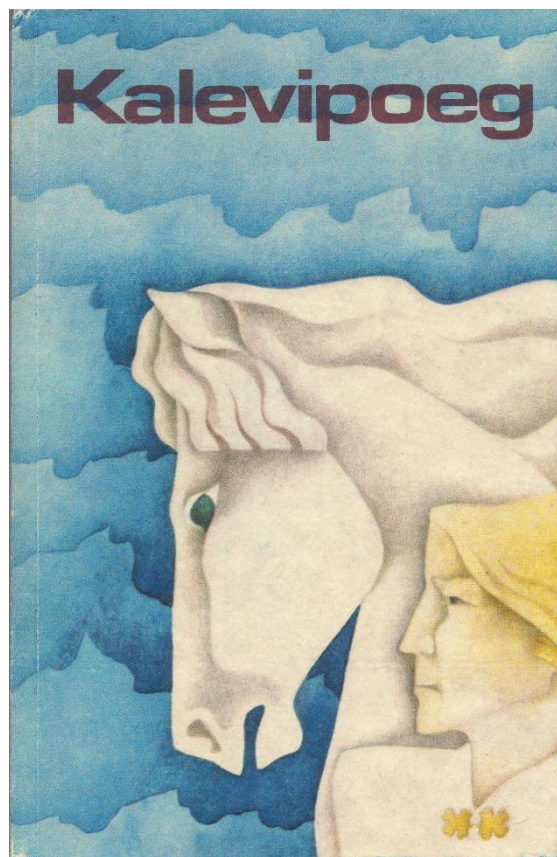
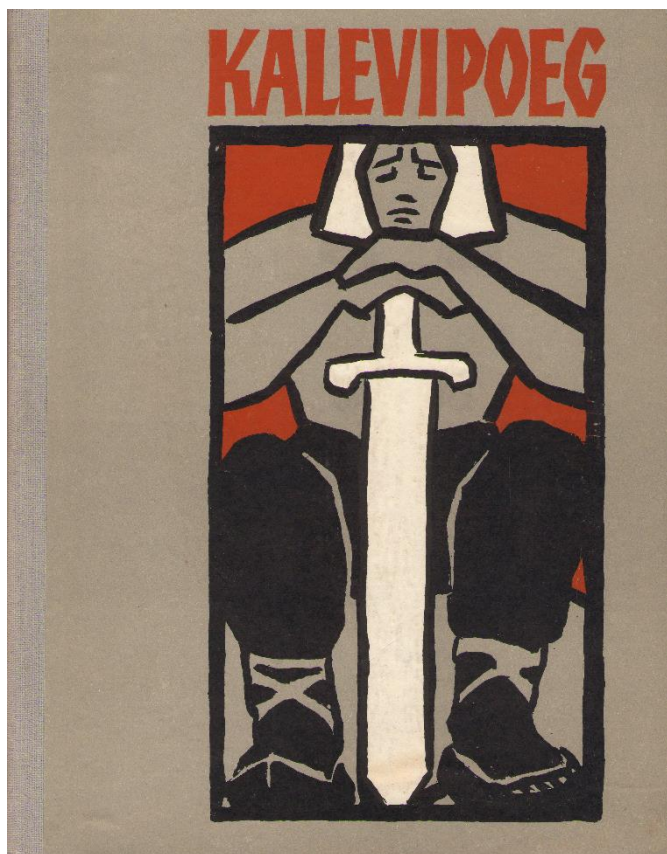

Friedrich Reinhold
Kreutzwaldi ja Lydia Koidula
kirjavahetus 1867–1873.
Saksakeelsed katkendid
tõlkinud Betti Alver ja Leo
Anvelt. Toimetanud Mart
Lepik ja Kanni Labi. Järelsõna
kirjutanud Sirje Olesk.
Kujundanud Priit Lööper. Eesti
Kirjandusmuuseumi
Teaduskirjastus, 2023. 456 lk.

Eesti Rahvusraamatukogu üleriigilise raamatukoguteenuste keskus koostas kõikide raamatukogude kohta 2023. aasta laenutuste edetabeli.

1. kohal laenutuste arvult oli „**Kalevipoeg: Friedrich Reinhold Kreutzwaldi eepose järgi jutustanud Eno Raud**“ – 7392 laenutusega.

<https://www.rara.ee/laenuta/laenutuste-edetabelid/>

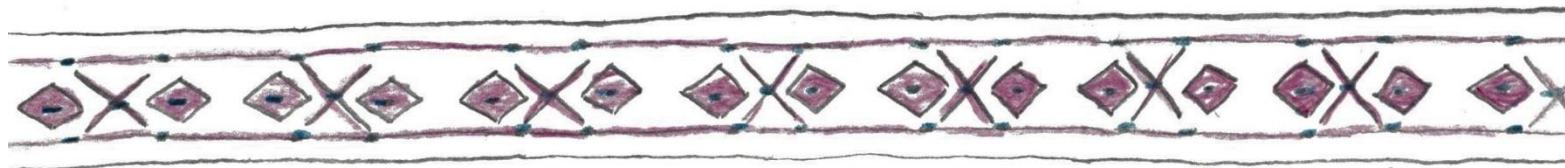

Haihu Kreutzwaldile

Kreutzwaldi looming,

Eestile igavik,

Hümn, me südames

Palju õnne Kreutzwaldile!

